

Знання типів комунікаційних мереж особливо важливе для організації ефективної професійної комунікації у зв'язку з обставинами, що відтворюють як індивідуально-особистісні особливості партнерів, так і характер відносин суб'єктів, типи їх залежностей і мету комунікації.

Висновки. Таким чином, розвиток комунікативної компетентності фахівця в системі неперервної освіти передбачає різноманітні підходи до професійної комунікації та включає такі складові, як комунікативні знання, комунікативні вміння й комунікативні здібності. Найбільш вагомою складовою професійної комунікації є вміння контактувати та спілкуватися з людьми, керувати своїм емоційним станом, вирішувати конфліктні ситуації тощо. При цьому важливо не лише об'єктивно оцінювати інших людей, а й здійснювати правильну самооцінку. Ефективним спілкуванням буде лише в тому випадку, якщо фахівці із самого початку налаштовані на позитивну розмову, аналіз власних вчинків і вчинків партнерів, що є важливим чинником становлення їх як професіоналів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия / Э. Берн ; пер. с англ. – СПб. : Братство, 1992. – 224 с.
2. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій / В. Ю. Биков // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Х., 2002. – Вип. 3. – С. 73–83.

3. Бланшар К. Лидерство: к вершинам успеха / К. Бланшар. – СПб. : Питер, 2011. – 362 с.

4. Бодалев А. А. Психология общения : избранные психол. тр. / А. А. Бодалев. – М. : Московский псих.-соц. институт ; Воронеж : МОДЭК, 2002. – 256 с.

5. Василенко Н. В. Комунікативна компетентність – ключова характеристика профільного ЗНЗ в умовах інформаційного суспільства / Н. В. Василенко // Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти : зб. наук. пр. / Вінницький ОПОПП. – Вінниця, 2011. – С. 74–78.

6. Василенко Н. В. Управлінська комунікація керівника навчального закладу / Н. В. Василенко // Управління школою. – 2012. – № 2. – С. 53–84.

7. Василенко Н. В. Професійна комунікативна компетентність фахівця: психолого-педагогічні аспекти мережевої комунікації / Н. В. Василенко. – Х. : Основа, 2016. – 112 с.

8. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении : специальный практикум по социальной психологии / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растяжников. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.

9. Зигерт С. Руководить без конфликтов / С. Зигерт, Л. Ланг. – М. : Экономика, 1990. – 335 с.

10. Кузибецкий А. Н. Научные основы и техники управленческой коммуникации руководителей с персоналом образовательных учреждений : учеб.-метод. пособие / А. Н. Кузибецкий, Н. Н. Рождественская ; науч. ред. В. В. Сериков. – Волгоград : Изд-во ВГИПК РО, 2004. – 120 с.

Дата надходження до редакції: 27.03.2017 р.

УДК 378-022.332+37.091.113+347.56

Лідія ВОЗНЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітнього менеджменту
Дніпропетровського ОІППО

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемам розвитку методологічної культури вчителя в умовах післядипломної педагогічної освіти, зокрема забезпеченню неперервності в післядипломній педагогічній освіті в контексті євроінтеграційних процесів. В умовах радикальних змін щодо образу педагога ХХІ століття розкрито значення формування методологічної культури вчителя в закладах післядипломної педагогічної освіти, визначено взаємозв'язок між післядипломною освітою та рівнем методологічної культури вчителя.

Ключові слова: система післядипломної педагогічної освіти, неперервна педагогічна освіта, підвищення кваліфікації, методологічна культура вчителя, професійна компетентність.

Стаття посвящена проблемам развития методологической культуры учителя в условиях последипломного педагогического образования, в частности обеспечению непрерывности в последипломном педагогическом образовании в контексте евроинтеграционных процессов. В условиях радикальных изменений образа педагога XXI века раскрыто значение формирования методологической культуры учителя в учреждениях последипломного педагогического образования, определена взаимосвязь между последипломным образованием и уровнем методологической культуры учителя.

Ключевые слова: система последипломного педагогического образования, непрерывное образование, повышение квалификации, методологическая культура учителя, профессиональная компетентность учителя.

The article is sanctified to the problems of development of methodological culture of teacher in the conditions of postgraduate pedagogical education. The problem of ensuring the continuity of postgraduate education is examined. In the situation of need for a radical change character of teacher of XXI century, the significance and importance of the development methodological culture of teacher of post-graduate education. Analysis of theory and practices of postgraduate pedagogical education testifies to the necessity of changes both for maintenance and technologies of studies of teachers. It was inter communicated between the postgraduate education and level methodological culture of teacher. In particular, the base concepts of research of methodological culture are described; concepts which are used as methodological are selected. The main definitions which characterize continuous pedagogical education in Ukraine are scrutinized. Certainly, that continuity of pedagogical education in our country is provided the system of postgraduate pedagogical education, which substantially influences on development and becoming of methodological culture of teacher.

Key words: *system of postgraduate pedagogical education, continuous pedagogical education, development of postgraduate pedagogical education, continuing education, methodological culture of teacher, professional competence of teacher.*

Постановка проблеми. Розвиток післядипломної педагогічної освіти потребує оновлення всіх її складових, які мають взаємоузгоджуватися із потребами та викликами сьогодення, адже нові соціокультурні умови потребують трансформаційних зрушень у післядипломній освіті як постійно діючій ланці національної освіти, важливою функцією якої є постійне фахове вдосконалення особистості, поглиблення та розширення її професійних знань. Зважаючи на це, забезпечення умов для постійного підвищення кваліфікації педагогів та безперервного розвитку потенціалу кожного спеціаліста, його методологічної культури стають визначальними чинниками якості післядипломної освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблемам розвитку системи післядипломної педагогічної освіти присвячено праці В. Олійника, Л. Ващенко, Н. Клокар, В. Маслова, С. Бережної, Н. Протасової, Т. Сущенко, М. Романенка, О. Чапоріної. Аналіз наукових джерел свідчить, що в Україні достатньо розроблено концептуальні засади післядипломної освіти, досліджено роль і місце післядипломної освіти в системі неперервної освіти [3; 5; 7].

Однак поза увагою дослідників залишилися проблеми розвитку післядипломної освіти в контексті євроінтеграційних процесів. Недостатньо дослідженими залишаються проблеми взаємозв'язку всіх структурних ланок неперервної освіти, зокрема й післядипломної, яка супроводжує вчителя впродовж усього життя. Крім того, нові вимоги до професійної компетентності педагога актуалізують проблему розвитку та формування його методологічної культури засобами післядипломної освіти, яка забезпечується узгодженістю дій інститутів післядипломної освіти та самоосвітою педагогів.

Мета статті – з'ясувати основні підходи та визначити роль післядипломної педагогічної освіти в розвитку й становленні методологічної культури вчителя.

Виклад основного матеріалу. В умовах євроінтеграції України постає необхідність оновлення післядипломної освіти на засадах інноваційного розвитку, що передбачає гнучке реагування на зміни, які відбуваються в суспільстві, зокрема і щодо професійно-педагогічної діяльності вчителя. Насамперед йдеться про розвиток та становлення методологічної культури вчителя як основи його професійної компетентності. Методологічна культура педагога розглядається вченими як особлива культура наукового мислення, базою якого є методологічні знання та досвід рефлексії самосвідомості професіонала, що намагається зрозуміти свою діяльність [2; 4]. Методологічна культура вчителя включає знання методології педагогіки й уміння застосовувати її в педагогічній діяльності, характеризується не тільки знанневими ресурсами, а й креативністю та відповідальністю за результати власної педагогічної діяльності. Саме такого вчителя в контексті європейських вимог і потребує сучасна школа, адже реформування освітньої галузі вимагає нового змісту діяльності педагога, що характеризується новою філософією педагогічного мислення і проявляється в здатності на високому рівні проектувати й організувати навчально-виховний процес, вести наукові дослідження, реалізовувати стратегії державної освітньої політики в Україні. Крім того, спостерігається новий етап взаємозв'язку науки та практики, який характеризується залученням учителів загальноосвітніх навчальних закладів до науково-дослідної роботи, організації та проведення педагогічних експериментів. Усе це потребує розвитку методологічної культури вчителя, його готовності до впровадження нових навчальних програм, підручників, інноваційних педагогічних технологій.

Розглянемо роль післядипломної освіти в процесах розвитку методологічної культури вчителя – могутнього чинника поглиблення професійного досвіду, взаємозбагачення спеціаліста новими перспективними знаннями, мотиватора творчого пошуку педагога.

Важливими для нашого дослідження є міркування В. Олійника та А. Нікуліної, які зазначають, що в структурі неперервної освіти найважливішою ланкою є післядипломна освіта – цілеспрямована, спеціально організована і керована цілісна система перманентного формування в особистості соціального досвіду, об'єктивної потреби для розвитку суспільства відповідно до соціальних потреб людини [7]. Післядипломна освіта забезпечує всебічний розвиток навчання й самоосвіти особистості з моменту одержання нею диплома про освіту і до кінця її життя, тобто охоплює найтриваліший та найпродуктивніший період її життя.

Особливої уваги заслуговує трактування Л. Покроєвої, яка визначає постдипломну освіту як одну із найважливіших ланок у системі безперервної освіти, що доповнює та розширює базову професійну освіту, підтримує й удосконалює професіоналізм педагогів, створює креативне середовище для їх самоактуалізації та саморозвитку [8, с. 24].

Розглядаючи післядипломну освіту як могутній чинник поглиблення професійного досвіду, взаємозбагачення спеціаліста новими перспективними знаннями, нескінченного творчого пошуку, В. Олійник визначає її певні переваги порівняно з базовою професійною, зокрема: вона є менш інерційною і здатна реагувати на швидкі соціально-економічні та техніко-технологічні умови; має, як правило, безпосередній двосторонній зв'язок із практикою, що дає змогу швидше отримати освітній результат; контингент,

який навчається, здатний критично оцінювати пропонувані інновації і може безпосередньо брати участь у їх апробації, розвитку й реалізації [7, с. 26]. Таким чином, система післядипломної освіти має свої особливості, зокрема вона орієнтована на ринок освітніх послуг і створює конкурентне освітнє середовище.

На нашу думку, багатоаспектність функцій і завдань сучасної післядипломної освіти дає можливість швидко реагувати на соціально-економічні, технологічні зміни в суспільстві та забезпечувати професійне зростання педагогів загальноосвітніх навчальних закладів через постійне оновлення напрямів, змісту та форм навчання. Тому в проблемному полі післядипломної освіти важливим завданням стає розвиток методологічної культури вчителя.

Таким чином, роль післядипломної освіти як самостійної ланки освітнього психолого-педагогічного процесу особливо зросла в умовах ринкових трансформацій українського суспільства та приєднання України до Болонської угоди, однією із головних цілей якої є створення відповідних умов для становлення і постійного розвитку професійних якостей фахівців. Це пояснюється тим, що сучасній шкільній освіті в перехідний період необхідний новий тип учителя-професіонала, який має потребу вирішувати складні завдання, володіти культурою професійного мислення, швидко адаптуватися до змін, бути функціонально ефективним, креативним.

Аналіз теорії і практики роботи інститутів післядипломної освіти дозволяє виділити шляхи якісних змін змісту, форм і методів післядипломної освіти педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку, які полягають в індивідуалізації навчальної роботи, урізноманітненні форм та методів післядипломної освіти. Такий підхід дає можливість змінити акцент із передачі нормативного змісту післядипломної освіти на розвиток індивідуальних систем професійних моделей, які включають особистісну орієнтацію, системне бачення педагогічної реальності, орієнтацію в предметній галузі, знання сучасних педагогічних технологій, зарубіжного та інноваційного досвіду, формування методологічної культури педагогів. Таким чином, система післядипломної педагогічної освіти, з одного боку, має забезпечувати умови для безперервної якісної освіти педагогів, а з іншого, – стає найбільш гнучкою складовою процесу фахового зростання особистості відповідно до її запитів та потреб.

Розглянемо окремі підходи до розвитку методологічної культури вчителя в системі сучасної післядипломної педагогічної освіти.

Компетентнісний підхід являє собою одну із суттєвих складових якості сучасної освіти і представляє методологічні засади всіх людинознавчих наук: філософії, педагогіки, психології, соціології та ін. Аналіз наукових джерел свідчить, що професійна компетентність розглядається науковцями як певний рівень інтегрування знань, умінь, навичок, досвіду та особистих якостей педагога, який забезпечує ефективність і якість виконуваної ним професійної діяльності [1]. На нашу думку, компетентнісний підхід є одним із основних напрямів розвитку та становлення методологічної культури вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти, оскільки характеризує конкурентоспроможність учителя, яку вчені визначають як стійку особистісну властивість свідомо і творчо реалізувати професійну компетентність. Реалізація компетентнісного підходу в системі післядипломної освіти, на думку науковців, залежить від рівня розвитку освітнього середовища цих закладів.

Як складова безперервної професійної освіти післядипломна освіта не зводиться лише до навчання, розширення професійних компетентностей, а насамперед передбачає вдосконалення методологічної культури вчителя. У сучасній психолого-педагогічній літературі виокремлюють такі суттєві характеристики методологічної культури педагога, як професійна надійність, мобільність, самоефективність та здатність протистояти синдрому «професійного вигорання». На думку вчених, критеріями сформованості методологічної культури є методологічні знання, дослідницькі вміння та особистісне ставлення вчителя до методологічної культури як нової педагогічної цінності. Отже, можна зробити висновок, що основним критерієм володіння знаннями методологічної культури вчителя є використання педагогами науково-педагогічних знань із метою вдосконалення своєї діяльності та застосуванням аналізу, інших методів досліджень у своїй практичній роботі [2].

У культурологічному підході сама культура виступає важливим критерієм якості методологічної культури вчителя. В основу цього підходу покладено ідею культури як міри або ступеня духовного розвитку людини. Нові соціокультурні зміни в освіті зумовили важливість проблеми розвитку методологічної культури вчителя як особливої форми його наукового мислення, що проявляється у його здатності творчо мислити, самостійно співставляти різні точки зору, виявляти власну позицію, науково її обґрунтовувати та професійно відстоювати.

На думку українського вченого Г. Васяновича, компонентів структури культури стільки, скільки видів творчої діяльності особистостей і створених ними цінностей. Саме за цими ознаками в педагогічній науці виділяють педагогічну культуру вчителя та її важливу складову – методологічну культуру. В означеному контексті післядипломна педагогічна освіта є об'єктивним засобом спілкування різних поколінь і категорій освітян, а отже, сприяє формуванню поглядів на власний професійний досвід з огляду на суспільні виклики до якості освіти, розвитку особистісних і ціннісних орієнтацій, необхідних як для кар'єрного зростання, так і гармонізації інтелектуальних та духовних сил педагога.

Зі становленням нової наукової парадигми – еволюційно-синергетичної – пов'язаний синергетичний підхід у педагогіці, який передбачає аналіз педагогічних явищ із позиції методології синергетики. У нашому дослідженні ми дотримуємося точки зору більшості вчених [10], які вважають, що ідеї синергетики, зокрема поняття самоорганізації, ентропії як міри неорганізованості системи, допомагають зрозуміти неоднорідність, складність самоосвітніх процесів педагога, дають можливість виявити потенційні можливості особистості й забезпечити, таким чином, ефективний саморозвиток учителя. У системі післядипломної освіти застосування ідей синергетики означає створення в освітньому середовищі умов вибору і надання кожному суб'єкту шансу індивідуального руху до успіху, стимулювання самостійності вибору та ухвалення відповідального рішення, забезпечення розвитку альтернативного та самостійного шляху.

На нашу думку, саме з позицій синергетики можна пояснити вплив особистісного фактора на розвиток методологічної культури педагога. Ми поділяємо думку Н. Клокар, яка звертає увагу на те, що особливого значення має застосування синергетичного підходу в розвитку креативної особистості [5].

Для креативної особистості характерне так зване дивергентне мислення, коли пошук здійснюється одночасно в різних напрямках, не підпорядковуючись єдиній логіці, а завданням педагога у такому випадку є спрямування навчального процесу до пошуку якнайбільшої кількості варіантів розв'язання поставлених завдань.

Ціннісний підхід є також одним із пріоритетних, оскільки ціннісні характеристики професійної діяльності тісно взаємопов'язані з особливостями педагогічної діяльності, її соціальною роллю в суспільстві. В основу педагогічної аксіології покладено розуміння й ствердження цінності людського життя, виховання і навчання особистості, її ціннісних орієнтирів. Аксіологія як наука про цінності є важливою складовою нової освітньої парадигми. Отже, цілком природним є застосування аксіологічного підходу до формування та розвитку методологічної культури вчителя, адже цінності педагога визначають не лише цінності вихованців, а й цінності суспільства. Пріоритетними, на думку науковців, у сучасному освітньому просторі повинні бути цінності, які відображають нові погляди на природу людини, її місце у світі, сенс життя, роль системи освіти, школи у розвитку особистості.

На думку вчених, основними критеріями сформованості методологічної культури є методологічні знання, дослідницькі вміння та особистісне ставлення вчителя до методологічної культури як нової педагогічної цінності [2]. Сюди ж ми відносимо використання педагогом науково-педагогічних знань для вдосконалення своєї роботи, зокрема: володіння методами творчої діяльності та використання творчих методів у педагогічній практиці, наявність навичок самостійної науково-дослідної роботи; сформованість навичок роботи з науковою інформацією, основними способами її аналізу та систематизації; здатність застосовувати теоретичні знання у своїй практичній діяльності. Необхідно зазначити, що важливими для реалізації ціннісного підходу та ефективної діяльності системи післядипломної освіти є поповнення новими варіативними формами організації підвищення кваліфікації вчителя, впровадження нових інтегрованих курсів з означеною проблематикою, спрямованих на перебудову стереотипів діяльності та мислення педагогів.

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновки про пряму кореляцію між наявністю методологічної культури вчителя та успішністю його саморозвитку й професійної діяльності, яка забезпечується узгодженістю дій інститутів післядипломної освіти та самоосвітою педагогів. Цей взаємозв'язок характеризується ефективністю процесу розвитку методологічної культури вчителів в усіх складових системи післядипломної освіти, якісний показник якого визначається: логікою та цілепокладанням процесу розвитку методологічної культури вчителів як системного об'єкта, що відображає специфіку розвитку післядипломної освіти, забезпеченням умов для розвитку методологічної культури вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти як системоутворювального чинника розвитку професійної компетентності педагога.

Перспективними для розвитку вітчизняної післядипломної педагогічної освіти вітчизняні науковці вважають підходи розвинених європейських країн, зокрема технологічні, рефлексивні та проектні концептуально-організаційні моделі навчання.

Висновки. Таким чином, аналіз теоретичних джерел доводить важливість неперервної освіти в процесі розвитку та становлення методологічної культури вчителя. Неперервна освіта як світова

тенденція розвитку сучасного суспільства передбачає постійний загальний і професійний супровід зростання особистості педагога. У цьому контексті система післядипломної освіти виступає в ролі системоутворювального фактора розвитку методологічної культури вчителя. Зважаючи на те, що методологічна культура є основою професійної компетентності вчителя, система післядипломної освіти здійснює організаційно-управлінський супровід самонавчання та саморозвитку педагога та сприяє його професійному зростанню.

Теоретичний та практичний аналіз проблеми свідчить, що система післядипломної освіти відіграє важливу роль у розвитку та становленні методологічної культури вчителя, а шляхи якісних змін організаційно-педагогічних засад, змісту післядипломної освіти є важливою умовою забезпечення високої якості професійної надійності сучасного педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс] / І. Д. Бех. – Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua/component/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>. – Назва з екрана.
2. Дубасенюк О. А. Формування методологічної культури молодого дослідника у процесі його наукового становлення у сфері педагогіки / О. А. Дубасенюк // Професійна освіта: педагогіка і психологія / [за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало]. – К., 2009. – Вип. 11. – С. 67–74.
3. Зубко А. М. Особливості організації післядипломної освіти педагогічних кадрів як підсистеми неперервної освіти дорослих / А. М. Зубко // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. : В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : РІПО, 2010. – Вип. 7. – 292 с. – С. 190–195.
4. Кабанов П. Г. Вопросы совершенствования методологической культуры педагога / П. Г. Кабанов. – Режим доступа : <http://www.asf.ru/Publ/monogr/soderz.html>. – Заглавие с экрана.
5. Клокар Н. І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : монографія / Н. І. Клокар. – К., 2010. – 528 с.
6. Лапенюк М. І. Безперервна педагогічна освіта. Досвід системного дослідження діяльності інституту післядипломної освіти [Текст] : монографія / М. І. Лапенюк, І. М. Авдеева, Л. М. Гура. – Севастополь : Рібест, 2003. – 165 с.
7. Олійник В. В. Проблеми та шляхи розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України в сучасному полікультурному суспільстві / [Текст] В. В. Олійник // Вища освіта України. – 2009. – № 4. – С. 24–34.
8. Покроєва Л. Моніторинг якості постдипломної освіти / Л. Покроєва // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – № 2. – С. 24–26.
9. Післядипломна освіта в умовах євроінтеграції: сутність, зміст, технології, готовність до змін : навчально-методичний посібник / Л. П. Пуховська, М. В. Артюшина, В. Г. Базелюк та ін. / за наук. ред. Л. П. Пуховської. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 122 с.
10. Якухно І. І. Наукові основи інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти : [монографія] / І. І. Якухно. – Житомир : Полісся, 2010. – 524 с.

Дата надходження до редакції: 20.03.2017 р.